

صدور انقلاب، به مثابه نقشه راه جهان گرایی در اندیشه سیاسی امام خمینی (ره)

محمود پروانه*

چکیده

در اندیشه امام خمینی (ره)، با توسعه حوزه مسئولیت‌های نظام اسلامی، هدف از تأسیس چنین نظامی در سه سطح ملی، منطقه‌ای (اسلامی) و جهانی تعریف می‌شود. لذا رویکرد جامع ایشان به نظام سیاسی اسلام در دوران عدم قیادت امام معصوم، از نوع برون‌گرا و جهان‌گرایانه است. یعنی ایشان تلاش در جهت توسعه نفوذ اسلام در دنیا را مسئولیت اصیل دولت اسلامی در ورای مرزهای ملی می‌داند. در منظر امام، راه موفقیت چنین رویکرد جهان‌گرایانه اسلامی، در صدور انقلابی است که به تحقق یک حکومت اسلامی کارآمد انجامیده است. اندیشه صدور، آرمان مشترک اغلب انقلاب‌هاست که البته نوع و ماهیت چنین اقدامی در انواع آن‌ها متفاوت است. در اندیشه و سیره سیاسی امام خمینی مبتنی بر مبانی دینی، صدور دارای مختصات خاص خود است. در این رویکرد آرمان‌گرایی واقع‌بینانه، صدور انقلاب اسلامی یک راهبرد با دو وجه راهبردی است که بر اساس نفع طرفین، به تأمین منافع ملی توأمان با پیگیری مسئولیت‌های فراملی می‌انجامد.

کلید واژه‌ها: امام خمینی، مسئولیت فراملی، صدور انقلاب، عمق راهبردی، منافع ملی.

* دانش‌آموخته کارشناسی‌ارشد علوم سیاسی

مقدمه

این یک باور اسلامی است که روزگاری اسلام جهانگیر خواهد شد. اما در مورد چگونگی تحقق این وعده الهی، در میان فرق اسلامی اشتراکات و تفاوت‌هایی وجود دارد. در این میان، تشیع به علت اعتقاد به راهبری امامان معصوم، تمایزات خاصی دارد. مسئله‌ای که شیعیان را با چالش نظری مواجه نمود، شکل‌گیری عصر غیبت امام معصوم (ع) بود. مهم‌ترین سؤال در مقابل آن‌ها، چگونگی ادامه نظم سیاسی در این دوران و این‌که مسلمانان در قبال اشاعه اسلام در سطح جهان، چه وظیفه‌ای بر عهده دارند.

اندیشه امام خمینی به عنوان محصول یک تحول نظری در علمای شیعی، قائل به نظریه ضرورت و تداوم نظم سیاسی و تشکیل حکومت اسلامی در عصر غیبت امام معصوم است. ایشان در رویکردی جامع به نظام سیاسی اسلام، علاوه بر اهداف ملی، مسئولیت‌های فرا ملی دینی را نیز برای حکومت اسلامی در نظر می‌گیرد. بدین معنا که تلاش جهت توسعه نفوذ اسلام در جهان را از اهداف و وظایف دولت اسلامی در دوره عدم قیادت ظاهری امام معصوم بر می‌شمرد. لذا نهضت امام از نوع جهان‌گرا و انقلاب‌های برون‌گراست که اهداف خود را در سه سطح ملی، منطقه‌ای (جهان اسلام) و جهانی تعریف می‌کند.

سؤال این است که در اندیشه امام خمینی، دولت اسلامی جهت تحقق جهانگرایی اسلامی، چگونه باید گام بردارد و این مجموعه مسئولیت فرا ملی دولت اسلامی، چه نسبتی با منافع ملی برقرار می‌کند؟

امام خمینی نقشه راه جهان‌گرایی اسلامی را در رویکرد معروف صدور انقلاب ترسیم می‌کند. صدور مورد نظر امام دارای ویژگی‌های متمایز نسبت به سایر انقلاب‌هاست. این ویژگی‌ها نیز ناشی از ماهیت اسلامی با مختصات شیعی انقلابی است که امام، رهبری آن را بر عهده داشت. همزمان با نهضت امام، رویکردهای دیگری نیز در مورد حکومت اسلامی و مسئولیت‌های ملی و فرا ملی آن وجود داشت که اندیشه امام، نقدهای دینی، اخلاقی و راهبردی-ی به آن‌ها وارد می‌داند و به نسبت از آن‌ها فاصله می‌گیرد.

به علت نقص آثار موجود درباره موضوع این مقاله و همچنین مباحث زنده در فضای سیاسی و تبلیغاتی درون و بیرون کشور و جهت بهره‌گیری نهادهای مرتبط با موضوع، این مقاله به بررسی صدور انقلاب در اندیشه امام و ویژگی‌ها و تمایزات آن نسبت به سایر رویکردها می‌پردازد.

۱- پیشینه و چرایی

معمولاً با تغییر نظام سیاسی یک کشور، بخصوص در سیستم دولت-ملت، به ویژه از طریق انقلاب‌ها، تلاش می‌شده است که جهت حفظ دستاوردها، دست به اشاعه ارزش‌ها و

اصول انقلابی‌شان بزند (صادقی دولت‌آبادی، ۱۳-۱۲). به گفته کرین برینتون، صدور انقلاب از طبیعت آن برمی‌خیزد (کرین برینتون، ۱۳۶۳، ۲۳۰-۲۲۶). البته ایده صدور نه دقیقاً در برداشت وستفالیایی، بلکه در تعریف وسیع کلمه، بخشی از روابط بین‌الملل کهن و کنونی است. چنان که این نتیجه فهری پدیده انقلاب در سراسر تاریخ چه در صورت قدسی آن مانند انقلاب پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) و چه در انواع دنیوی و غیرمذهبی آن بوده است (اسپوزیتو، ۱۳۸۸، ۵۵).

انقلاب‌هایی که پیوستگی رژیم حاکم بر یک کشور با وضعیت حاکم بر جامعه جهانی را به هم می‌زنند، معمولاً تلاش می‌کنند روابط با ملت‌ها را جایگزین روابط با دولت‌ها کرده، شکل نوینی از دیپلماسی را در پیش گیرند تا تجارب خود را به دیگر ملل منتقل و حوزه فراگیری ارزش‌های مورد ادعای خود را گسترش دهند (فلاح نژاد، ۱۳۸۴، ۴۰-۳۹).

انقلاب فرانسه تحت لوای شعارهایی چون آزادی، برابری و برادری، به خارج از مرزهای ملی صادر گردید و زمینه ایجاد تحولات گسترده‌ای را فراهم کرد (همان، ۴۳). در انقلاب روسیه نیز، جهت‌پیگیری مسئله صدور انقلاب پرولتاریا به سایر جوامع، حتی بخشی از انقلابیون، تأسیس وزارت صدور انقلاب را به جای وزارت امور خارجه از لنین درخواست کردند (منوچهرمحمدی، ۳۱۳). تروتسکی به عنوان برجسته‌ترین نماینده تفکر صدور انقلاب، در برابر نظریه استالین مبنی بر بنای سوسیالیسم در یک کشور، معتقد به نظریه انقلاب دائمی بود (فلاح نژاد، ۴۵).

در رویکرد امام خمینی (ره) نیز، صدور ارزش‌های انقلاب به عنوان نقشه راه توسعه حوزه نفوذ اسلام و تحقق آرمان‌های بزرگی چون آزادی، استقلال و رفاه جهانی معرفی و اتخاذ شده است (صحیفه امام، ج ۱۳، ۲۸۱ و ج ۲۱، ۸۱) در این منظر صدور، زمینه‌ساز قیام مصلح کل و منجی عالم و جهانگیری اسلامی است (همان، ج ۲۰، ۳۴۵). در این راه از تبلیغات منفی و اتهامات دشمنان باکی نیست (همان، ج ۲۱، ۸۱).

رویکرد جهان‌گرایی امام از نوع انقلاب‌های غیرفرقه‌ای، جهانی و در سطح انقلاب‌های فوقانی است و این منبعث از ماهیت نظری و ایدئولوژیک آن است که به علت جهان‌شمول بودن نمی‌تواند در مرزهای ملی محصور شود (دهشیری، ۱۳۸۰، ۸۳). ایدئولوژی اسلامی، از نوع انسانی و مبتنی بر فطرت عمومی است، لذا مخاطب آن، ابناء بشر است و نه طبقه یا گروه خاص (مطهری، ۱۳۸۲، ۷۴). صدور، در یک وظیفه قرآنی ریشه دارد که مسلمانان را در جهت تحقق و تبلیغ پیام الهی در سراسر گیتی فرا می‌خواند همان‌طور که در عصر صدر اسلام توسط پیامبر و خلفای پس از ایشان در تفکیک بین دارالاسلام و دارالکفر، دعوت و سپس فتوحات با ماهیت صلح اسلامی صورت گرفت. لذا ایده جهان‌گرایی و صدور انقلاب در رویکرد امام در ایدئولوژی اسلامی و فرهنگ سیاسی ایرانی - اسلامی ریشه دارد. آرمان استقرار جامعه پاک و عادلانه جهانی موجود

در فرهنگ سیاسی ایران باستان و اسلام بخصوص تشیع، زمینه‌ساز این نوع رویکرد است (اسپوزیتو، ۱۳۸۸، ۴۷ و ۶۲-۵۸).

۲- صدور؛ راهبردی دو زیست

در دیدگاه امام، نقشه صدور در قالب یک تصمیم راهبردی ظاهر می‌شود که ناظر بر بقاء بلندمدت رویکرد جهان‌گرایانه نظام و ارتقاء آن در محیط رقابتی و متخاصم بین‌المللی است. این راهبرد، هم نقش حیاتی در بقاء مرکزیت و هم در گسترش تفکر آن دارد.

ویژگی‌های یک مدیریت راهبردی شامل تدوین چشم‌انداز، تعیین اهداف بلندمدت، تدوین راهبرد و اجرای آن و ارزیابی عملکرد و همچنین فرآیند یک تصمیم راهبردی شامل مراحل آگاهی از فرصت‌ها و تهدیدها، شناخت مسئله، فرموله‌سازی، تعیین راه‌کار و اجرا و بررسی آن هم مبتنی بر باورها و آموزه‌های اسلامی که نشان دهنده ارتباط دین و تصمیم‌گیری است (گودرزی، ۱۳۸۶، ۳۹، ۴۲-۴۱ و ۸۸-۸۷) به خوبی در رویکرد امام و راهبرد ایشان دیده می‌شود.

در اینجا این سؤال مطرح می‌شود که در رویکرد جهان‌گرایانه انقلاب، چه نسبتی بین این مسئولیت فرا ملی با منافع ملی دولت اسلامی برقرار می‌شود؟

باید گفت از منظر امام خمینی، صدور انقلاب یک راه است با دو وجه راهبردی (پروانه، ۱۳۸۷، ۲۳۶-۲۲۹). اولاً یک راهبرد دینی است، بدین معنا که نقشه راه، جهان‌گرایی اسلامی و زمینه‌سازی تحقق جهانگیری و جهاننداری آن است. این یک تکلیف تعطیل‌ناپذیر برای مسلمین و به خصوص دولت‌های اسلامی است. این وجه اصلی راهبرد صدور است. ثانیاً صدور، یک راهبرد ارزشمند ملی است بدین معنا که خود عامل حفظ مرکزیت جریان جهان‌گرایی اسلامی (اسپوزیتو، ۱۳۸۸، ۶۵) یا همان ام‌القری است. امام خمینی معتقد است که اگر این نقطه کانونی (ام‌القری) در بسته بماند و در مرزهای جغرافیایی محبوس شود، قطعاً شکست خواهد خورد (صحیفه امام، ج ۱۲، ۲۰۳، ج ۱۵، ۲۳۹-۲۳۸) لذا این الهام‌بخشی جهانی عامل توسعه عمق راهبردی ام‌القری است (محمدی، ۱۳۸۷، ۱۲) که با کم‌ترین هزینه، مرزهای قدرت نرم و سخت آن را گسترش داده و پشتیبانی قابل اتکایی را برای خود ایجاد می‌کند (حشمت زاده، ۱۳۸۵، ۲۸۸) و خطوط خطر را از مرزهای انقلاب اسلامی به عنوان هسته مرکزی دور و عامل بازدارندگی دفاعی و صیانت از موجودیت آن است (صحیفه امام، ج ۱۲، ۲۰۳ و ج ۱۵، ۲۳۹-۲۳۸).

عمق راهبردی به معنای توسعه حوزه نفوذ، نقطه قوت برای خود و تهدید برای رقیب محسوب می‌شود و نقش بازدارندگی را برای دارنده آن بازی می‌کند. این مقوله در ابعاد جغرافیایی و ژئواستراتژیک، سیاسی، اقتصادی و دفاعی-امنیتی همواره از طرف قدرت‌ها به عنوان یک راهبرد دنبال شده و می‌شود (محمدی، ۱۳۸۷، ۱۲). در دوران مقارن با امام خمینی و

قیام ایشان نیز، این راهبرد در سطح بین‌المللی به شدت دنبال می‌شد که شکل‌گیری پیمان‌هایی همچون ناتو، ورشو، سیتو و سنتو، طرح مارشال، پیمان‌های منطقه‌ای مختلف و به طور عام شکل‌گیری دو بلوک شرق و غرب در این راستا بود (نقیب زاده، ۱۳۶۹، ۲۰۹-۲۰۲).

امام خمینی ضمن توجه به ابعاد مذکور در راهبرد فوق، معتقد است که بُعد معنوی جهان‌گرایی اسلامی، بُعد اصلی آن است (صحیفه امام، ج ۱۳، ۹۰). این امر به ماهیت این رویکرد برمی‌گردد. جذابیت در شعار، اهداف، روش، محتوا، نتایج حاصله و بخصوص سابقه مشترک دینی، اجتماعی، تاریخی و محیطی ام‌القری با سایر بلاد اسلامی (حشمت زاده، ۲۸۹)، عوامل شکل دهنده عمق معنوی راهبردی این هسته مرکزی است.

در نتیجه شکل‌گیری این عمق راهبردی، بخش زیادی از نیرو و انرژی دشمنان صرف حصر اسلام‌گرایی در سایر کشورها شده و لذا از تمرکز بر نقطه کانونی این جریان یعنی انقلاب اسلامی به دور می‌مانند و این تأمین‌کننده حاشیه امنیت ام‌القری است (همان، ۲۸۸).

لذا در پاسخ به سؤال فوق باید گفت، چهره دینی راهبرد صدور، بُعد تکلیفی است و وجه مَلّی آن، جنبه ابزاری دارد. در حقیقت این الگوی بسط‌محور منتقد الگوهای حفظ‌محوری همچون رویکردهای ملی‌گرایی، واقع‌گرایانه و ام‌القری است و معتقد است یک رابطه نفع دو طرفه بین مسئولیت‌های فرا ملی انقلاب اسلامی با منافع ملی آن وجود دارد (پروانه، ۱۳۸۷، ۲۳۷-۲۳۱). این از نقاط قوت سیره نظری و عملی امام خمینی است که بین آرمان و واقعیت و بین اهداف ایدئولوژیک و مَلّی و درون و برون حکومت اسلامی سازگاری ایجاد می‌کند. اصولاً امام به یک معنا، اهداف مَلّی و جهانی را در طول هم دانسته و بین آنها تناقضی قائل نیست. در یک سخن، در نظر امام، نشر آرمان‌ها، ارزش‌ها و برنامه‌های انقلاب به دنیا، هم ضروری صیانت از این هسته مرکزی رویکرد جهانی و هم لازمه موفقیت جهان‌گرایی اسلامی است.

۳- ماهیت صدور

نوع رویکرد جهان‌گرایی امام خمینی و نگاه جهانی ایشان، نشان دهنده ماهیت فرهنگی صدور در سیره ایشان است. وی هدف صدور را نشر ارزش‌های انسانی و عمومی بشریت در جهان برمی‌شمرد (صحیفه امام، ج ۱۳، ۲۸۱، ۹۵ و ۴۸۸-۴۸۶، ج ۱۲، ۱۴۷). از طرفی بر مبنای اصل اختیار در پذیرش که در اسلام به آن تصریح شده است، امام بر اساس نوع انسان‌شناختی و معرفت‌شناختی خود، بیان می‌دارد که به دنبال اشاعه ارزش‌های خود از طریق ایجاد شناخت و بیداری در مردم دنیا است (همان، ج ۱۰، ۲۴۲ و ج ۱۳، ۲۸۱). لذا صدور مبتنی بر قدرت نرم اسلام است. استفاده از قدرت سخت همچون اقدام نظامی و فتنه‌انگیزی، جایگاهی در این راهبرد ندارد (همان، ج ۱۳، ۲۸۱، ۱۵، ج ۳۲۱ و سید علی خامنه‌ای (رهبر انقلاب)، سخنرانی در سالگرد امام خمینی، ۸۷/۳/۱۴). مؤلفه‌های

اصلی قدرت این جریان مبانی فکری، عقلانی، فطری و آرمان‌ها و ارزش‌های همه‌گیر و وابستگی به پشتوانه مردمی آن است. بر همین اساس نیز یک جهاد فکری را پیش‌روی خود قرار می‌دهد (فارسی، ۳۱۴ و صحیفه امام، ج ۳، ۲۰۷ و ج ۱۵، ۳۰۷).

در منظر امام، صدور با سر نیزه، نه ممکن است و نه مطلوب (همان، ج ۱۳، ۴۸۸ و ج ۱۸، ۱۵۷). این ماهیت صدور، به مثابه اصالت فرهنگ در رویکرد جهان‌گرایی اسلامی ایشان است. چنین رویکردی به دنبال نشر و انتقال معنویت و تجربیات خود می‌باشد (همان، ج ۱۳، ۹۰ و ج ۵، ۱۷۱).

نامه معروف امام خمینی به گورباچف، رهبر اتحاد جماهیر شوروی، مؤید این ماهیت است. امام در آن نامه اظهار می‌دارد که شرق و غرب، هر دو به علت فقدان ارزش‌های معنوی در هم شکسته‌اند و راه نجات نیز، پرکردن این خلأ با ارزش‌های اعلامی اسلام است. پتانسیل موجود در این آیین، توانایی توفیق در این راه ایجاد کرده است (اسپوزیتو، ۱۳۸۸، ۶۴-۶۲ و ۹۳). تأثیرات انقلاب اسلامی ایران بخصوص بر کشورهای اسلامی نیز فکری و ایدئولوژیک بوده است. شکل‌گیری، توسعه و تقویت احیاءگری اسلامی و اعتقاد به برنامه اسلام برای اصلاح سیاسی و اجتماعی مهم‌ترین نتیجه این انقلاب در بیرون مرزهای خود بوده است (همان، ۳۳۲-۳۳۱).

در صدور، سه گروه هدف مورد توجه هستند: در سطح نخست، ملت‌ها مخاطب پیام هستند. در این سطح، با ایجاد بیداری در مردم و وحدت درونی آنها (صحیفه امام، ج ۱۰، ۲۴۳-۲۴۲، ج ۱۳، ۲۸۱ و ج ۱۶، ۳۲۵) مشروعیت دینی و مردمی دولت‌های نامشروع، وابسته و ناکارآمد استبدادی و استعماری به چالش کشیده شده و تلاش می‌شود احساس نقش‌آفرینی در ساختار قدرت و لزوم حرکت در جهت احقاق حقوق پایمال شده‌شان را ارتقاء بخشد (حشمت زاده، ۲۹۱-۲۹۰). چنانکه حتی از کلیساها هم ناقوس مبارزه با استکبار و ظلم به صدا درآید (صحیفه امام، ج ۲۱، ۸۲). در منظر امام، همه ملت‌ها باید در مسیر آزادی و عدالت‌خواهی قرار گیرند (همان، ج ۶، ۵۰۳-۵۰۲ و ج ۲۰، ۴۷۳). البته ملل مستضعف و مسلمانان در مرکز این توجه هستند (همان، ج ۱۱، ۱۱۰، ج ۱۲، ۲۲۱ و ج ۱۹، ۳۳۳).

گروه دوم هدف، جنبش‌های رهایی‌بخش بخصوص از نوع اسلامی در سطح جهان است (همان، ج ۱۲، ۳۲، ج ۱۴، ۷۷، ج ۲۰، ۱۱۸ و اسپوزیتو، ۷۰). این جنبش‌ها، نقطه‌های جوشش مبارزه علیه استکبار و ظلم جهانی و توسعه آن است. در سطح جنبش‌ها و نهضت‌های سیاسی، اجتماعی و شبه نظامی به عنوان مقوله‌ای بین دولت-ملتی، در جنبه‌ای ایجابی باید به تأسیس، توسعه و تحکیم نمونه‌های موافق با جریان جهان‌گرایی اسلامی به عنوان جریان‌های آزادی‌خواه و ضد استکبار کمک و در جنبه سلبی، در جهت اصلاح و یا تضعیف، تجزیه و تبدیل و تانفر و واگرایی موارد احتمالی مخالف ایدئولوژیکی یا مبارزاتی با انقلاب اسلامی تلاش کرد. بخصوص در میان

اسلام‌گرایان ترویج ایده اسلام سیاسی که خواهان بخش یا تمامی قدرت سیاسی است، باید مورد توجه قرار گیرد (حشمت زاده، ۱۳۸۵، ۲۹۱).

گروه سوم مورد نظر در صدور، دولت‌ها هستند (صحیفه امام، ج ۱۳، ۲۸۱، ج ۱۴، ۲۲۶). دولت‌هایی که یا در استضعاف نگه داشته شده‌اند و یا در زیر یوغ قدرت‌های استعماری گرفتار شده و خواسته یا ناخواسته مجری خواسته‌های آنان هستند. امام معتقد است باید در جهت بیداری این دولت‌ها، آشتی دادن بین آنها با ملت‌ها، مردمی شدن (همان، ج ۱۳، ۹۶، ج ۱۵، ۱۶۹، ج ۷، ۱۱۸، ج ۱۹، ۴۸۳) و اتحاد داخلی، آنها را در مسیر مبارزه جهانی علیه دشمنان‌شان قرار داد (همان، ج ۱۲، ۲۲۷، ج ۱۰، ۲۸۴). این تأثیرگذاری در سطح افکار، رفتار، روابط و ساختار گروه‌های هدف سه‌گانه مدنظر است چه از نوع هم‌گرایی و همراهی یا از نوع واگرایی و جدایی (حشمت زاده، ۲۹۴). البته باید توجه داشت که امام در هر یک از سطوح سه‌گانه توجه خاصی را به طبقه روشنفکران و نخبگان دارند (صحیفه امام، ج ۱۸، ۳۴۲، ج ۱۷، ۸۰، ج ۱۹، ۲۱) و به لحاظ جغرافیایی نیز جهان اسلام را در مرکز و اولویت این برنامه قرار می‌دهد (همان، ج ۱۱، ۱۰۵-۱۰۴، ج ۱۹، ۳۴۴، ج ۲۰، ۳۴۰ و ۳۱۸، ج ۱۳، ۲۱ و ج ۲۱، ۹۱).

۴- اصول صدور

اصل اول در صدور، «دعوت» است. همان‌طور که گفته شد به علت ماهیت فرهنگی، صدور بر اساس دعوت و تبلیغ آموزه‌های انسانی، اسلامی و انقلابی صورت می‌گیرد (همان، ج ۱۸، ۱۵۸). لذا تا رسیدن به آرمان و مطلوب نهایی، ضمن به رسمیت شناختن مرزهای جغرافیایی، عقیدتی و فکری، تلاش می‌شود با توافق نسبی روی قدر مشترک‌ها، ضمن انتقال پیام و رسالت جهانی خود، توافقات اصولی با گروه‌های هدف حاصل شود (عمید زنجانی، ۱۳۷۶، ۱۳۲-۱۳۱).

«تدرّج»، اصل دیگر صدور در سیره امام خمینی است. چنان که امام ابتدا به دنبال انقلاب درونی و بیداری مخاطبان بخصوص ملت‌ها (صحیفه امام، ج ۱۳، ۲۸۱، ج ۱۸، ۳۴۲) و دعوت به اصلاح و انقلاب زبرین در هیأت‌های حاکمه می‌باشد. آنگاه در مراحل بعدی به اقدام عملی و انقلاب اجتماعی دعوت می‌نماید (دهشیری، ۱۳۸۰، ۴۹).

«سلب و ایجاب» اصل دیگری است. جهان‌گرایی اسلامی از یک طرف به نفی مهم‌ترین دشمنان و مشکلات مرکزیت خود، جهان اسلام و جامعه جهانی همچون ارتجاع، استبداد، استعمار و... می‌پردازد و از طرفی دیگر با ارائه یک الگوی موفق از جامعه دینی، بر لزوم بیداری، احیای اسلام ناب، اتحاد مسلمانان و مستضعفان، برپایی حکومت‌های اسلامی و... تأکید می‌کند (حشمت‌زاده، ۱۳۸۵، ۶۹).

در دنیا بخصوص جهان اسلام، به دلیل آشنایی قبلی با جریان‌های اصلاحی و جنبش‌ها، زمینه فکری نسبتاً مناسبی جهت رویارویی با جریان جهان‌گرایی اسلامی وجود دارد. ضمن

اینکه مشترکاتی نیز با انواع گذشته دارد. لذا تقاضای اسلامی و جهانی وجود دارد (همان، ۱۶ و صحیفه امام، ج ۲۰، ۳۳۶ و ج ۱۶، ۶۲ و ۱۸۸). در منظر امام، باید عرضه نیز متناسب با این تقاضا و ویژگی‌ها و مختصات آن با رعایت همان اصول گذشته باشد. لذا هماهنگی عرضه و تقاضا، یکی دیگر از اصول این رویکرد برون‌گراست. از همین اصل نیز این ویژگی روشن می‌شود که ماهیت اثرگذاری هسته مرکزی بر پیرامون، هم ارادی است و هم طبیعی و غیر ارادی. ارادی بدین معنی که مرکزیت جریان به وسیله ابزار و روش‌های مختلف تلاش دارد بر هدف تأثیر گذارد. اما از طرفی به دلیل همین تقاضای بیرونی، عرضه تنها مبتنی بر خواست و اراده مرکزی نیست (حسنت‌زاده، همان و صحیفه امام، ج ۱۳، ۹۳ و ج ۱۴، ۵۶). پیوستگی امور انسانی و گسترش ارتباطات چنان است که صدور از حوزه مجوز داخلی و خارجی بیرون رفته و خواسته یا ناخواسته به صورت طبیعی صورت خواهد گرفت (همان، ج ۱۵، ۳۲۱، ۱۶، ۸۱ و ج ۲۱، ۸۵).

اصل دیگر، شریف بودن ابزار و روش در این راه است. در منظر امام، استفاده از هر ابزار و روشی در راه هدف جایز نیست و با رعایت صبغه فکری و فرهنگی و متناسب با اهداف و مخاطبان و در نظر گرفتن شرایط محیطی می‌توان از ابزارهای مشروع استفاده کرد. لذا استفاده از روش‌های تحکمی مانند ابزار نظامی و تعرض به حاکمیت ملی سایر کشورها در راهبرد صدور امام جایگاهی ندارد. نمونه بارز این سیره، دستور ایشان به بازگشت سپاه محمدرسول الله(ص) از خاک لبنان است.

۵- ابزار و روش صدور

در رویکرد امام، روش صدور در عنوان اصیل تبلیغ نمایان می‌شود (همان، ج ۱۳، ۴۴۸، ج ۱۴، ۵۹ و ج ۱۸، ۷۲) که تلاش می‌کند ذهن و عمل مخاطبان را در جهت خاصی هدایت کند. البته در تبلیغات، برخلاف دیپلماسی، بیشتر، ملت‌ها مورد خطاب قرار می‌گیرند تا حکومت‌ها، که معمولاً هم این امر مقبول دولت‌ها نیست (جوزف فرانکل، ۱۳۶۹، ۱۸۴-۱۸۰). این جریان، مبلّغ دینی است که بزرگترین ره‌آورد و معجزه آن برای بشریت از جنس کلام، معرفت و گفتگوست. لذا لزوماً روش بینشی و فکری را در پیش می‌گیرد. از طرفی مانایی آثار تبلیغ به علت تعامل با باورهای انسان‌ها بسیار بیشتر از روش‌های دیگر است (صحیفه امام، ج ۱۸، ۲۴۳، ج ۱۴، ۳۰۶ و ۱۱۷، ج ۱۵، ۲۱۴ و ج ۱۶، ۱۱۳).

این روش به لحاظ سلبی به دنبال مقابله با تبلیغات منفی دشمنان علیه اسلام راستین و خارج کردن آن از غربت است (همان، ج ۱۴، ۳۵۸، ج ۱۹، ۲۳۰ و امام خمینی، ولایت فقیه، ۱۱-۱۰). ایجاب تبلیغی نیز به دنبال باز نمایش چهره نورانی اسلام و آرمان‌های جهان‌گرایی اسلامی و چشانندن

میوه شیرین اسلام به جهانیان بخصوص مظلومان و مستضعفان، مسلمانان و نمایانند قدرت اسلام برای رهبری آنان در مقابل ابرقدرت‌هاست (صحیفه امام، ج ۲، ۲۸۲، ج ۹، ۲۸۱ و ج ۱۶، ۱۳۱ و ۴۴).

این نوع تعامل روشمند، در دو سطح صورت می‌پذیرد (همان، ج ۱۱، ۳۱). یکی سطح غیر رسمی، گسترده و البته اصلی که در رابطه با توده مردم و ملت‌ها شکل می‌گیرد. این روابط بین ملیتی از اهمیت و تأثیرگذاری بیشتری برخوردار است (همان، ج ۱۶، ۲۴ و ۴۴). سطح دیگر روابط رسمی بین دولتی و دیپلماتیک است (همان، ج ۱۴، ۵۷ و ج ۱۹، ۹۳).

از سوی دیگر، تبلیغات منحصر در صورت نظری نمی‌شود، بلکه یک جنبه مهم و بسیار تأثیرگذار در جریان جهان‌گرایی اسلامی، تبلیغ عملی و رفتاری است (همان، ج ۱۶، ۵۱۲ و ۴۱۳). از ویژگی‌های حسن فعلی در این راه رعایت اخلاق اسلامی و خوش رفتاری، انطباق رفتار و گفتار و حفظ وحدت و انسجام درونی است (همان، ج ۱۵، ۴۲۲، ج ۱۳، ۲۸۸ و ج ۱۷، ۳۸۳). حسن فاعلی و اخلاص نیز عامل مهمی در جلب توفیقات الهی و پیروزی در این مسیر است چرا که هدف این راهبرد، از سنخ قدرت‌طلبی‌های شخصی نیست بلکه برپایی اسلام در جهان حق همه بشریت است (همان، ج ۱۸، ۲۲۶، ج ۱۹، ۲۸، ج ۵، ۴۳۷، ج ۱۳، ۲۸۱ و ج ۲۰، ۱۷).

امام خمینی معتقد است باید از همه ابزارهای مشروع متناسب با رویکرد فرهنگی تبلیغی صدور استفاده کرد. این ابزارها دارای هم‌خوانی با شیوه تبلیغی است. تأسیس نهادهایی برای پیگیری صدور در حوزه‌های معرفتی، اندیشه‌ای، هنری و... همچون سازمان تبلیغات اسلامی، حوزه‌های علمی فراملی، بنیاد فارابی و... به عنوان ابزارهایی که بدون واسطه به الگوسازی و انتقال صدای انقلاب می‌پردازند، در این راستاست (اسپوزیتو، ۱۳۸۸، ۹). رسانه و ارتباطات از مهم‌ترین این ابزارهاست. استفاده از فن‌آوری نوین رسانه‌ای و ارتباط جمعی همچون رادیو، تلویزیون، مطبوعات و... در برد خارجی مورد تأکید امام بوده است (صحیفه امام، ج ۱۱، ۲۴۰ و ج ۱۳، ۴۸۶).

اجتماعات مختلف با حضور اقشار مردمی و اندیشمندان نیز می‌تواند نقش بسیار مؤثری در پیشبرد اهداف صدور داشته باشد. حج اسلامی دارای پتانسیل بسیار مناسبی است (همان، ج ۱۳، ۳۲۵ و ج ۱۸، ۹۱). پدیده نوین و در حال رشد جهانگردی نیز می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد. اهمیت این نوع از ارتباطات محسوس و نفس به نفس و دوسویه در این است که پیام به صورت گسترده، کامل، با سرعت بسیار بیشتر و در عین حال با خلوص بالاتری قابل انتقال است. لذا با رویکرد فرهنگی و دینی در جهانگردی می‌توان توفیقات بسیاری در این راه کسب کرد (گودرزی، ۹۲-۹۰). مبادلات علمی و نظری نقش مهمی در انتقال پیام به نخبگان هدف دارد. اعزام دانشجوی و مبلغ، برگزاری سمینارها و کنفرانس‌ها، مبادله هیأت‌های علمی و حتی ورزشی و هنری باید مورد توجه قرار گیرد (صحیفه امام، ج ۳، ۲۰۷، ج ۱۵، ۱۲۸، ج ۱۸، ۱۵۱ و ۱۰۵، ج ۱۴، ۵۶ و اسپوزیتو، ۱۳۸۸، ۷۱-۷۰).

در دیدگاه امام، دستگاه دیپلماسی و نمایندگان سیاسی و فرهنگی در خارج از مرزهای ملی در ارائه تصویری مناسب و واقع‌گرایانه از مرکزیت ام‌القری وظیفه بسیار مهمی بر عهده دارند. در این میان هماهنگی این نهادها با هم ضروری است (همان، ج ۱۳، ۴۹۰، ج ۱۶، ۴۶ و ج ۱۴، ۵۹ و ۵۷-۵۵).

امام همچنین قائل به استفاده از ابزارهای اقتصادی - در صورت نیاز- در این راهبرد است. حمایت اقتصادی از جریان‌های همسو و جنبش‌های آزادی‌بخش و اسلامی و استفاده از منابع قدرت همچون نفت به عنوان یک سلاح سیاسی نیز مورد توجه ایشان است (همان، ج ۱۴، ۷۷ و ج ۱۱، ۱۱۱-۱۱۰، ج ۱۲، ۱۳۸، ج ۵، ۷۴ و ج ۳، ۲).

یک نکته اساسی در اندیشه امام در این حوزه این است که ایشان نقش محوری و مسئولیت اصلی را در توسعه و فراگیری صدور، بر عهده فرهیختگان علمی حوزه و دانشگاه می‌داند (همان، ج ۱۸، ۱۰۵-۱۰۳). اولاً به واسطه توانایی‌های علمی آنان و ثانیاً اثربخشی بیشتر تبلیغات گروه‌ها و عناصر غیررسمی در برقراری ارتباط، آگاهی‌بخشی، ترویج و دعوت (اسپوزیتو، ۷۰ و ۸۶). این امر روشنگر هرچه بیشتر ماهیت رویکرد امام به مقوله صدور انقلاب است.

امام همچنین ضمن بیان موانع اصلی صدور، بر رفع آنها تأکید می‌کند. محبوس شدن این جریان در مرزهای ملی (صحیفه امام، ج ۱۲، ۲۰۳)، تغییر هویت و حتی نابودی کامل آن به عنوان هدف دشمنان (همان، ج ۲۱، ۹۱-۹۰، ج ۱۴، ۵۰۰ و ج ۲۰، ۳۳۴-۳۳۳) از راه‌های گوناگون از جمله اتحاد ضد صدور در منطقه میان کشورهای وابسته و انجام اقدامات گوناگون حتی نظامی (همان، ج ۱۴، ۵۲۳، ج ۱۶، ۳۶ و ۵۱۷ و ج ۱۹، ۳۰)، ضعف در امر تبلیغ و کوتاهی در آن (همان، ج ۱۴، ۵۷-۵۶) از جمله این موانع است.

روح‌الله کارگر رضانی و «اسپوزیتو» اشکال مطرح می‌کنند که اگرچه در دیدگاه امام خمینی استفاده از وسایل قهرآمیز آن هم برای دفاع از خود مجاز و اصل مقبول است. اما در اندیشه دفاعی ایشان، حوزه دفاع مربوط به همه دارالاسلام است و محدود به مرزهای ملی نیست چنان که به مسلمانان پیام می‌دهد اگر دولت‌هایشان حاضر نشدند بر اساس مضامین اسلام رفتار کنند، با آنها ستیز کنند و از چیزی نترسند. آنها بیان می‌دارند که این، نشان دهنده جواز مبارزه مسلحانه و قهرآمیز در صدور است (اسپوزیتو، ۱۳۸۸، ۶۸-۶۶ و ۳۳۰).

در پاسخ به این برداشت باید گفت که منظور امام خمینی از ستیز با حکومت‌های ضد اسلامی، حضور نیروها و اقدام مستقیم انقلاب اسلامی ایران در مرزهای ملی سایر کشورها نیست، بلکه دعوت به اقدام توسط خود مردم آن کشورهاست و آن هم با توجه به نوع رویکرد امام از نوع انقلاب نرم و فرهنگی.

آخرین نکته در موضوع صدور، تعهد امام به رویکرد جهان‌گرایی و صدور تا پایان عمر خود است. حکم ایشان در مورد ارتداد سلمان رشدی مؤید این مطلب است (همان، ۵۵). مهم‌ترین تأکیدات امام بر لزوم و تداوم صدور در اواخر حیات شریف ایشان بوده است.

نتیجه

۱- در اندیشه امام خمینی، انقلاب اسلامی، جهان‌گراست. بدین معنا که تلاش در جهت گسترش حوزه نفوذ اسلام در دنیا و زمینه‌سازی برای جهان‌گیری آن به دست امام موعود، مسئولیت اصیل دولت اسلامی برآمده از چنین انقلابی است. لذا ایشان با توسعه وظایف نظام اسلامی، در کنار اهداف ملی، قائل به مجموعه‌ای از مسئولیت‌های فراملی برای چنین دولتی در دو سطح جهانی و دنیای اسلام است. ایشان مانند اغلب انقلاب‌ها، نقشه راه این رویکرد برون‌گرا را در عنوان صدور انقلاب تعریف و طراحی می‌کند.

اما صدور در اندیشه و عمل امام خمینی نسبت به سایر انقلاب‌ها، دارای مختصات ویژه خود است. این اختصاصات، ریشه در آموزه‌ها و فرهنگ سیاسی ایرانی اسلامی دارد که آرمان آن استقرار جامعه‌ای پاک و عادلانه در جهان است. بنابراین صدور انقلاب در رویکرد امام به لحاظ ماهیت، اصول، ابزار و روش و ... دارای ویژگی‌های متفاوتی نسبت به سایر رویکردها و دیگر نمونه‌های تاریخی انقلاب‌هاست.

در رویکرد امام، جهان‌گرایی اسلامی مبتنی بر فطرت و عقلانیت، به دنبال نشر ارزش‌های انسانی و الهی از طریق بیداری و شناخت در مردم دنیاست. این امر مشیر به ماهیت فرهنگی صدور در منظر امام است. ملت‌ها، جنبش‌های رهایی‌بخش و دولت‌ها به نسبت‌های مختلف، گروه‌های هدف صدور هستند.

دعوت، تدرّج، سلب و ایجاب، تناسب عرضه و تقاضا و شرافت ابزار، از مهم‌ترین اصول صدور در اندیشه امام هستند. روش صدور، منبعث از ماهیت آن، در عنوان اصیل تبلیغ تبلور می‌یابد که به لحاظ سلبی به مقابله با تبلیغات منفی و به لحاظ ایجابی در پی نمایش چهره نورانی اسلام و نظام دینی است.

۲- در رویکرد امام، نقشه راه صدور در قالب یک راهبرد دو زیست ظاهر می‌شود. وجه اول صدور، یک راهبرد دینی است که از یک وظیفه اسلامی نشأت می‌گیرد. یکی از دلایل قائلین به ضرورت نظم سیاسی در عصر غیبت که امام از جمله آن‌هاست، پیگیری همین تکلیف دینی یعنی گسترش اسلام در دنیاست. مسئولیتی که تعطیل‌بردار نیست و نمی‌توان تمامیت وظیفه را به عهده موعود گذاشت.

وجه دوم آن، این است که صدور یک راهبرد ارزشمند ملی است. بدین معنا که صدور انقلاب با توسعه عمق استراتژیک نظام اسلامی، عامل صیانت از کشور اسلامی است. در این راهبرد، وجه دینی، بُعد تکلیفی و وجه ملی، بعد ابزاری را در رویکرد جهان‌گرایانه نمایش می‌دهد. این از ویژگی‌های ممتاز اندیشه امام است که با آرمان‌گرایی واقع‌بینانه، با ردّ تزاحم ظاهری مسئولیت‌های فراملی و منافع ملی، بین آنها پیوند می‌زند و یک رابطه نفع‌دو طرفه برقرار می‌کند.

بهره: نگارنده معتقد است که اولاً همه باورمندان به راه امام و به خصوص نهادهای دارای مأموریت خاص، نیازمند درک کامل و صحیح از راهبرد صدور امام و اشاعه این معرفت در بین اقشار مردم در داخل و سایر ملت‌ها و دولت‌ها در دنیا هستند. انقلاب اسلامی به دنبال کشورگشایی از نوع استعماری نیست بلکه در پی اشاعه تفکر متعالی خود است. از همین جا روشن است که نقش اساسی در این راه بر عهده نهادها و نخبگان علمی فرهنگی است. ثانیاً موفقیت در راهبرد صدور انقلاب اسلامی با توجه به ماهیت فرهنگی آن، رابطه مستقیمی با کارآمدی نظام سیاسی برآمده از چنین انقلابی دارد. در صورتی پیام‌رهای بخش، متعالی و الهی انقلاب اسلامی مورد پذیرش سایر ملت‌ها قرار خواهد گرفت که بتواند یک الگو (نمونه و شاهد) از موفقیت نظام سیاسی برآمده از آموزه‌های دینی ارائه دهد. لذا پس از طی مراحل وقوع و تثبیت انقلاب، کارآمدی مرحله دشوار بعدی است که لازم است ابتدا نسبت به تبیین تئوریک آن بر مبنای دیدگاه امام خمینی (ره) پرداخته شود. هر دو موضوع مورد اشاره در این بهره نشان می‌دهد که باز هم راه ما از علم می‌گذرد.

فهرست منابع

- ۱- اسپوزیتو، جان‌ال، **انقلاب ایران و بازتاب جهانی آن**، ترجمه محسن مدیرشانه‌چی، تهران: باز، ۱۳۸۸.
- ۲- برینتون، کرین، **کالبد شکافی چهار انقلاب**، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: نو، ۱۳۶۳.
- ۳- حشمت‌زاده، محمدباقر، **تأثیر انقلاب اسلامی ایران در کشورهای اسلامی**، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۵.
- ۴- (امام) خمینی، روح‌الله، **صحیفه امام (مجموعه آثار امام خمینی)**، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۸.
- ۵- _____، **صدور انقلاب از دیدگاه امام**، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۸۴.
- ۶- _____، **ولایت فقیه**، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۵.

- ۷- دهشیری، محمدرضا، **درآمدی بر نظریه سیاسی امام خمینی**، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۰.
- ۸- عمید زنجانی، عباسعلی، **فقه سیاسی**، تهران: امیرکبیر، ۱۳۷۶.
- ۱۱- فارسی، جلال‌الدین، **انقلاب تکاملی اسلام**، تهران: انتشارات علمی فرهنگی، بی‌تا.
- ۱۲- فرانکل، جوزف، **روابط بین‌الملل در جهان متغیر**، ترجمه عبدالرحمان عالم، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌الملل وزارت امور خارجه، ۱۳۶۹.
- ۱۳- فلاح‌نژاد، علی، **سیاست صدور انقلاب اسلامی**، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۴.
- ۱۴- گودرزی، غلامرضا، **تصمیم‌گیری استراتژیک (مطالعه موردی رویکرد موعودگرایی شیعه)**، تهران: دانشگاه امام صادق، ۱۳۸۶.
- ۱۵- محمدی، منوچهر، **مقایسه انقلاب اسلامی ایران با انقلاب فرانسه و روسیه**، قم: دفتر نشر معارف، ۱۳۸۲.
- ۱۶- مطهری، مرتضی، **انسان و ایمان**، تهران: صدرا، چاپ بیست و دوم، ۱۳۸۲.
- ۱۷- نقیب‌زاده احمد، **تحولات روابط بین‌الملل (از کنگره وین تا به امروز)**، تهران: قومس، ۱۳۶۹.
- ۱۸- پروانه، محمود، **دیالکتیک تنافع (مبتنی براندیشه سیاسی امام خمینی (ره))**، فصلنامه دین و سیاست، مجتمع آموزش عالی شهیدمحلای، شماره ۱۸-۱۷ (پاییز و زمستان ۱۳۸۷).
- ۱۹- صادقی دولت‌آبادی، **صدور انقلاب، بررسی مفهومی و نظری**، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشکده روابط بین‌الملل وزارت امور خارجه.
- ۲۰- خامنه‌ای، سید علی، **سخنرانی سالگرد ارتحال امام خمینی (ره)**، روزنامه کیهان، ۸۷/۳/۱۶.
- ۲۱- محمدی، غلامرضا، **عمق استراتژیک جمهوری اسلامی ایران با نگاه به چشم انداز بیست ساله**، روزنامه کیهان، ۱۳۸۷/۶/۱۷.

This document was created with Win2PDF available at <http://www.daneprairie.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.